

УДК 165.195

Т 82

Олег ТУЛЯКОВ

**“ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ”
ЯК ІДЕЙНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

У статті визначаються філософські основи концепції сталого розвитку України. Доводиться, що ефективною ідейною базою такої концепції є українська “філософія серця”. Суспільна трансформація у контексті такої ідейної традиції здійснюється під час духовного самопізнання громадян та виконання ними особистого покликання (“сродної праці”), налагодження комунікації на основі віри в Бога та спільної діяльності заради такої віри, суспільної інтеграції на основі християнських цінностей.

Ключові слова: *духовне самопізнання, ідейна основа, самоорганізація, сталий розвиток, “сродна праця”, суспільна трансформація, інтеграція, комунікація.*

Постановка проблеми. У 1992 р. на конференції Організації Об’єднаних Націй ішлося про шляхи трансформації світового суспільства у контексті ідеї сталого розвитку. Загальновизнаний зміст терміна “сталий розвиток” формулюється як організація такої життєдіяльності суспільства, яка при задоволенні потреб його членів не ставить під загрозу потреби майбутніх поколінь. Сталий розвиток – це баланс інтересів, їх узгодженість і захист. Такий розвиток є принципово можливим при злагоді інтересів сучасних і майбутніх поколінь, з одного боку, та злагоді у сучасному суспільстві, – з іншого. Що пов’язує суспільство та різні його покоління в єдине ціле? Що є базовою передумовою узгодженості інтересів? Яка сила здатна об’єднати окремих людей?

Відповідь очевидна – національна культурна спадщина, передовсім – її духовна основа. Суспільна криза є наслідком

втрати наявним поколінням культурної традиції. Життя поза її контекстом породжує покоління, що нездатне реалізувати національну ідею. Відсутність духовних орієнтирів спричиняє домінування орієнтирів суспільства споживання, у якому неможливо займатися пошуками ознак як власної, так і національної ідентичності, а також пошуками свого покликання та його реалізації.

Запорукою ефективності та перспективності будь-яких теоретичних розробок ідей сталого розвитку є правильне обрання філософської основи, виплеканої віковим розвитком національної філософської думки. Тому ми звертаємо увагу на традиційну українську “філософію серця”. Ось те ідейне джерело, відкривши яке для себе, сучасне покоління є здатним увійти в історію як реалізатор національної ідеї. Концепція сталого розвитку передбачає поєднання усіх поколінь українців у єдине ціле, яке органічно та злагоджено існує у світовій спільноті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські проблеми сталого розвитку України аналізуються в роботах В. Андрущенка, П. Артюха, В. Барякіна, Ф. Вольвача, М. Дробнохода, М. Кисельова, В. Кременя, В. Крисаченка, Ю. Мартинюка, Б. Новікова, В. Ніколко, В. Огнев’юка, О. Сараєва, А. Толстоухова, М. Хилька, В. Шепи, І. Юхновського.

Показовою для характеристики погляду сучасних дослідників на сталий розвиток є робота групи авторів Національної академії наук України під характерною назвою “Національна парадигма сталого розвитку”. Філософський аспект концепції трактується як забезпечення “...стійкого соціального розвитку на основі принципу справедливості” [2, 9]. Але чи можна звести тільки до цього доволі складний і глибокий соціально-культурний зміст оптимальної моделі сталого розвитку для України?

У розвідці визначаються стратегічні орієнтири соціальної складової сталого розвитку. Останні політичні події в Україні продемонстрували хибність указанного орієнтиру на “... збереження стабільності панівних суспільних систем, у тому числі недопущення руйнівних соціальних конфліктів” [2, 19]. Такий погляд здається поверховим та недостатньо осмисленим. Зокрема, як розбудувати суспільство під час його існування у недосконалій, штучній, неприродній соціальній системі? Чому соціальний конфлікт розуміється у винятково негативному сенсі? Чому не звертається

увага на доведені соціологами (Р. Дарендорф, Л. Козер) позитивні ролі, які відіграє конфлікт? Сталість – це не застій, сталий розвиток має бути саме розвитком, а не збереженням старого, віджитого, недосконалого, неприродного для нації. Адже філософський зміст поняття “розвиток” полягає у розумінні його як “сукупності змін, що є незворотними, спрямованими та закономірними” [8, 555]. До того ж незворотність зумовлюється логікою історичного поступу, спрямованість – осмисленістю та керованістю відповідних політичних суб’єктів, а закономірність – об’єктивним характером людської життєдіяльності.

З метою представлення культурної складової ідеї сталого розвитку ми звертаємося до вітчизняної філософської думки. А саме – до традиції конкретного православного ідеалізму, що була названа Д. Чижевським “філософією серця”. Наше завдання полягає у використанні цього творчого доробку для створення сучасної концепції сталого розвитку, зокрема її культурної складової. Вважаємо, що так сформована концепція має перспективу ефективного впровадження.

Отже, *мета статті* – представити “філософію серця” як ідейну складову концепції сталого розвитку сучасної України.

Вітчизняна філософська традиція, яка досліджується, ґрунтується на твердженні, що “серце” є сутністю людського тіла, де міститься безсмертна, унікальна людська душа. Ця ідея висвітлена у богословському тексті V ст. н. е. “Корпус ареопагітики”, згодом втілилась у світогляді духовних лідерів Княжої доби. Перекладений у 1371 р. на староукраїнську мову “Корпус ареопагітики” дав поштовх для розвитку своїх ідей у душі “філософії серця” та з метою відстоювання “батьківської віри” філософами-полемістами XVI – XVII ст. Так, творчість одного з таких полемістів І. Вишенського ґрунтується на сформованих візантійською культурною спадщиною давньоруських духовних цінностях. Здобуття найвищого рівня духовності І. Вишенський вбачав у існуванні “внутрішньої” людини, яке досягається самопізнанням і самовдосконаленням.

У XVIII ст. “філософія серця” знайшла глибоке та розлоге втілення у житті та творчості Г. Сковороди. Староруська традиція була збагачена ідеями Античності, патристики, німецького містицизму. Упроваджується концепція про три світи та дві людські натури. У душі вже сформованої традиції Г. Сковорода стверджує

можливість пізнання “внутрішньої” людини винятково шляхом самопізнання та самовдосконалення. Натхненні Г. Сковородою, у душі “філософії серця” мислять П. Куліш, М. Гоголь, Т. Шевченко. П. Юркевич надає православним ідеям про “серце” форми класичної філософії. У зв’язку з роботами та життям П. Юркевича, Д. Чижевський та І. Мірчук вживають щодо вітчизняної філософської думки назву “філософія серця”. Яскраве та своєрідне втілення “філософія серця” знаходить у творчості Б. Вишеславцева.

Сучасна українська філософія онтологічне осердя людини мислить у контексті категорії духовності, що визначається через екзистенціали “віра, надія, любов” (В. Шинкарук, С. Кримський).

Ідейною основою української “філософії серця” є світогляд та дії, зумовлені інтенціями “тайнонаписаного закону блаженної суті” (Г. Сковорода). Аби діяти від себе, “сердечно”, свідомо, у повному та глибокому розумінні цього слова, потрібно здійснити акт самопізнання. Із темряви ситуативного, поверхового, затьмареного емоціями та пристрастями, особа поринає у світ свого сутнісного, стаючи на шлях актуалізації та, згодом, реалізації своєї життєвої місії. Б. Вишеславцев так описує цей визначальний для людини акт звернення до власної суті: “Суворий заклик: «пізнай себе» – завжди має на увазі стан заблудження та засліплення. Вираз дельфійського оракула звернутий до тих народів та людей, у яких немає почуття міри та середини і які, внаслідок власної самопевненості та гордині, кинуті у хаос позасвідомого” [1, 180].

Сформована у такий спосіб особистість, яку Б. Вишеславцев називає “самість”, згодом відіграє свою роль у формуванні оновленої вдосконаленої культури. Особи, що у період трансформації суспільства змогли зреалізувати свою “самість”, можуть стати духовними лідерами нових часів. Їхня діяльність народжує оновлену реальність, пропонує суспільству нові способи існування. Особистісна реалізація зумовлює суспільну реалізацію. Тобто особистісна форма є дійсно реальною, ідейно обґрунтованою, а суспільна форма – залежною, несамостійною, беззмістовною. “Самість” не гине при розпаді культур. Навпаки, вона не тільки переживає справжнє народження, а здатна “...досягнути нової гармонії на новому небі та новій землі” [1, 181].

Саме у такий спосіб на рівні трансцендентного відбувається взаємодія особистісного та загального. Суспільство здобуває

свою форму як форму життєдіяльності завдяки подвигу духовних лідерів, які сягнули “самості”. З погляду конкретного православного іdealізму, сутнісна політична трансформація відбувається шляхом свідомих дій окремих особистостей, котрі у духовному вимірі досягають найвищого рівня самосвідомості [1, 182].

Усвідомлення індивідом власної природної духовної специфіки є початком найважливішого для нього процесу особистісного вибору, тобто вибору сфери спілкування, професії, місця в суспільстві тощо. Такий спосіб, від визначального духовного до земного конкретного, є єдино правильним способом формування самосвідомості особистості, що виражає усвідомлення людиною своєї єдності зі світом, розуміння “самості” (власної неповторності), визначення та здобуття соціального статусу, формування життєвих принципів та інтересів. Самопізнання і самовдосконалення, активна професійна та суспільна діяльність, відчуття гармонії та злагоди зі світом приносять особистості щастя (у розумінні Г. Сковороди). Така людина є частиною тієї частки суспільства, яка його тримає у злагоді й є запорукою стабільності, стійкості, сталості.

Формування у правильний спосіб самосвідомості членів суспільства розв’язує його гострі проблеми: соціальну та економічну нерівність, заміну неефективних систем управління, суспільне непорозуміння та ненависть. Такі проблеми є логічним наслідком того, що ті особи, котрі виконують функції суспільного управління, є до цього невідготувленими. Бо вони не сформували власну самосвідомість у належний спосіб, тому їх дії позбавлені духовного, сутнісного. Їхня свідомість перебуває у полоні пристрастей та утилітарних примх.

Сталий розвиток неможливий без високого рівня соціальної інтеграції, яка є об’єднанням у єдине ціле різних частин і елементів суспільної системи та суб’єктів комунікації [8, 215]. До того ж інтеграція може здійснюватися у межах уже усталеної системи. У цьому разі інтеграція вдосконалює наявну систему, підвищуючи рівень її цілісності та організованості. Але особливу цінність інтеграція має при формуванні нової суспільної системи з раніше непов’язаних елементів. Так, інтеграція відіграє визначальну роль у побудові нової політичної системи, що є вельми актуальним для сучасної України. Досконалість і ефективність такої системи безпосередньо залежить від рівня та характеру інтеграції. Інтегра-

ція збільшує обсяг та інтенсивність соціальних взаємозв'язків та взаємодій, зокрема формує нові форми та рівні суспільного управління.

Як трактує соціальну інтеграцію українська “філософія серця”? Що у її контексті є факторами інтеграції? Видатний український філософ, один із фундаторів “філософії серця” П. Юркевич відповідає на ці питання у творі “Мир з ближнім як умова християнського співжиття”. На думку філософа, людині природно притаманна потреба у духовному спілкуванні з іншими людьми. Якщо саме ця потреба зумовлює соціальну комунікацію, то настає мир і гармонія у суспільстві. Духовна комунікація між людьми має релігійний зміст, оскільки вона зумовлена вірою у Бога та потребою у діяльності заради Бога. Така комунікація здійснюється передовсім на рівні людських “сердец”, тобто у формі інтуїтивного проникливого відчуття ближнього.

Така сутнісна мотивація є зануренням за порадом у власне серце. Бог не закінчив акт творіння світу. Він продовжує його створювати шляхом подвигів тих людей, які діють спільно та сердечно, тобто за покликанням. Людина творить світ із Богом. У цьому діяльнісному значенні вона виявляє свою богоподібність. Обмежений людський розум нездатний планувати творіння світу. Задуми Бога пізнаються людським серцем, яке виявляється у “моральнісних” учинках. Сакральний зв'язок Людини з Творцем закріплюється вірою, сакральний зв'язок між людьми скріплюється “моральнісними” вчинками – любов'ю та справедливістю. Зв'язок існує у формі дії, яка і є таємним творінням світу. Його кінцева мета – таємниця, яку не дано зрозуміти земній людині. Люди покликані діяти разом за сердечним потягом. Хто чинить так – той миротворець. Тобто **творець миру**.

Спільне миротворіння є інтегративним фактором, який утворює справжню громаду. Істина дана Творцем задля того, аби усе людство об'єдналося у єдину спільноту та рухалося спільним шляхом. Істина Божа єдина для всіх, тому тільки вона здатна об'єднати. П. Юркевич пише: “Отже, єдність цілого людства, повна, беззастережна єдність його під одним Богом, в одній вірі, в одній думці, під одним законом, в одному благові, в одній досконалості – такою є найвища мета, вказана людському роду його Спокутником” [6, 228].

Самоорганізація розуміється як іманентна здатність спільноти стало та цілісно існувати при зміні зовнішніх і внутрішніх обставин. До того ж сталість і цілісність забезпечується тим, що члени громади реалізують власну життєву місію, виконуючи “сродну” працю. Вчення про “сродну працю” було впроваджено видатним українським філософом Г. Сковородою. Він стверджує, що у людини є основа, яка “...збуджує її до спорідненості...” [3, 425]. Цей імпульс спрямовує індивіда на пошуки відведеного саме для нього роду діяльності. Інтуїтивно, серцем відчуваючи своє місце у суспільстві, людина стає його органічною частиною.

У “сродній праці” людина здобуває щастя. Шляхом свідомого саморозвитку вона починає бачити речі такими, які вони є насправді, живучи згідно з природою, людина розуміє Істину. Праця для “філософів серця” мислиться у гранично глибокому духовному сенсі, оскільки вона пов’язується із реалізацією творчих потенцій особистості у формі породження нового, яке немає аналогів. Унікальність такого нового відображає унікальність конкретної людини. Унаслідок цілеспрямованої творчої роботи предмет праці зазнає трансформації, завдяки якій стає продуктом праці. Цей продукт відповідає потребі суб’єкта, а також виражає його роль у відтворенні світу. Отже, “сродна праця” як діяльність, у якій відтворюється та реалізовується внутрішня природа особистості, зумовлює трансформуючий вплив на саму людину, яка здійснює визначальні для свого життя акти самопізнання та самореалізації.

Висновки. Отже, настав час, коли вітчизняна філософська думка, що ідентифікується як “філософія серця”, має стати головним ідейним джерелом концепції сталого розвитку сучасної України. Трансформація нашого суспільства, при якій буде забезпечено розвиток сучасного покоління з урахуванням інтересів наступних поколінь, має відбуватися за вимогами “філософії серця”. А саме: за умов духовного самопізнання членів суспільства, особливо його духовних лідерів, визначення “сродної праці” та її практичної реалізації, налагодження суспільної комунікації на основі віри в єдиного Бога та усвідомлення необхідності спільної діяльності заради нього, суспільної інтеграції на основі християнської любові до ближнього.

У статті окреслено ключові, вихідні ідеї щодо розробки філософської основи концепції сталого розвитку. *Перспективи подальших* розвідок вбачаються у ширшому залученні творчого доробку “філософів серця” до формування цілісної концепції сталого розвитку України, зокрема у визначенні її філософських основ.

Література

1. Вишеславцев Б.П. Вечное в русской философии / Б.П. Вышеславцев. – Нью-Йорк : И-во имени А.П. Чехова, 1955. – 296 с.
2. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України Б.Є. Патона. – К. : Державна установа “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України”, 2012. – 72 с.
3. Сковорода Г.С. Твори : в 2 т. / Григорій Савич Сковорода. – К. : АТ “Обереги”, 1994. – Т. 1 : Поезії. Байки. Трактати. Діалоги. – 528 с.
4. Сковорода Г.С. Твори : в 2 т. / Григорій Савич Сковорода. – К. : АТ “Обереги”, 1994. – Т. 2 : Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – 480 с.
5. Юркевич П.Д. Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого / П.Д. Юркевич // Вибране. Бібліотека часопису “Філософська і соціологічна думка”, серія “Українські мислителі” / упоряд., передмова і примітки А.Г. Тихолаза ; переклад з російської В.П. Недашківського. – К. : “Абрис”, 1993. – С. 73 – 115.
6. Юркевич П.Д. Мир з ближнім як умова християнського співжиття / П.Д. Юркевич // Вибране. Бібліотека часопису “Філософська і соціологічна думка”, серія “Українські мислителі” / упоряд., передмова і примітки А.Г. Тихолаза ; переклад з російської В.П. Недашківського. – К. : “Абрис”, 1993. – С. 222 – 229.
7. Філософський енциклопедичний словник / Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ. – К. : “Абрис”, 2002. – 742 с.
8. Философский энциклопедический словарь / Редкол. : С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.

Туляков Олег. “Философия сердца” как идейная основа концепции устойчивого развития Украины. В статье определяются философские основы концепции устойчивого развития Украины. Доказывается, что эффективной идейной базой такой концепции есть украинская “философия сердца”. Общественная трансформация в контексте такой идейной традиции осуществляется

при духовном самопознании граждан и выполнении ими своего призвания (“сродного дела”), при коммуникации на основе веры в Бога и совместной деятельности ради такой веры, общественной интеграции на основе христианских ценностей.

Ключевые слова: духовное самопознание, идейная основа, самоорганизация, устойчивое развитие, “сродное дело”, общественная трансформация, интеграция, коммуникация.

Tulyakov Oleh. “Philosophy of heart” as an ideological foundation of the concept of sustainable development of Ukraine. Philosophical foundations of the concept of sustainable development of modern Ukraine have been studied in this article. It has been proved that an effective ideological basis of this concept is a Ukrainian “philosophy of heart”. In the context of this ideological tradition, social transformation is provided by citizens’ spiritual self-cognition and their performance of personal vocation (“akin work”), when debugging communication based on faith in God and common activity for such faith, social integration on the basis of Christian values.

Key words: spiritual self-cognition, ideological foundation, self-organization, sustainable development, “akin work”, social transformation, integration, communication.